

NÉPI NÖVÉNYISMERETI ADATOK A SZÉKELYFÖLDRŐL

2000 nyarán kezdtem etnobotanikai, és etnomedicinai (humán-, és állatgyógyászati) témájú kutatómunkámat két székelyföldi településen.¹ A gyűjtés célpontjául azért választottam éppen Erdélyt, mert szeretem természeti értékeit, az ott élő embereket, s magam is erdélyi származású vagyok. Barátnóm révén kerültem Szentegyházára, az ő segítségével ismerkedtem meg a helyi emberekkel, és úgy érzem, sikerült velük közvetlen kapcsolatot kialakítani. Gyűjtéseim során igyekszem az embereken keresztül szemlélni a növényeket, s ahhoz hogy az ő szemükkel lássak, meg kell ismerkedjek kultúrájukkal, hagyományaik, érzelem- és gondolatvilágukkal, s hogy szót értek velük, nyelvjárásukkal is.²

Gyűjtőmunkám helyszínéül választott két havasalji település: Kápolnásfalu és Szentegyháza; Székelyudvarhely és Csíkszereda között fekszik félúton, egymás szomszédságában.

Munkám célja alapvetően népi növényismereti adatok gyűjtése volt, de az állatgyógyászat és a folklór területén is érdekes adatokra bukkantam. Munkám átfogó, tájékozódó jellegű volt.³ A gyűjtést diktafonnal, szabad kikérdezés módszerével, és Szabó – Péntek kérdőíve⁴ alapján végeztem. Részt vettem a helyiekkel a mezei munkákban, a gyógynövénygyűjtésekben, s munka közben igyekeztem az elhangzottakat magnókazettára rögzíteni, valamint herbárium készítésével, és diafelvételekkel alátámasztani.

Mindkét településen megismerkedtem két nagy tudású asszonnyal: Kápolnásfalun élő Both Erzsébettel, és a szentegyházai Hatos Ráfel Ilonával. Közel minden család kb. 50 vadontermő növényfaj nevét, s azok felhasználási módját ismeri, de e két asszony, az átlagtól eltérően mintegy 120 vadontermő növényfajt ismer. Mindketten saját falujuk lakóit is ellátják gyógynövényekkel, az azokból készült szerekkel, valamint ételekkel, italokkal. Ellenszolgáltatásként hol terményt, hol kenyeret, de sokszor csak egy-egy kedves szót várnak. Azt tapasztaltam, hogy a középkorú, és idős embereknek lényegesen nagyobb mind a fajismeretük, mind népi gyógyászatbeli tapasztalataik, melyeket szüleiktől és a környezetükben élő emberektől sajátítottak el.

Összesen 171 növényfajt tudtam botanikailag beazonosítani a terepen begyűjtött példányok alapján Szabó T. E. Attila és Szabó László Gy. segítségével. Ezekből 142 fajra vonatkozó felhasználási módot, valamint nevük keletkezésével kapcsolatos eredetmondákat, hasz-

¹ Előjáróban szeretném megköszönni Grynaeus Tamásnak, Szabó Istvánnak, Szabó T. E. Attilának, Szabó László Gy.-nak minden segítségét, kedves biztatásukat. Ezúton is köszönetet mondok minden Adatközlőnek, és szentegyházafalui barátomnak: Kiss Zsuzsannának, valamint férjének, Kiss Lászlónak, akik türelmükkel, tudásukkal, barátságukkal segítettek munkámat.

² A 2000. év nyarán gyűjtött anyagot diplomadolgozatomban értékeltem ki, melyet a Nyugat- Magyarországi Egyetem Mosonmagyaróvári Mezőgazdaságtudományi Karán írtam dr. Czímber Gyula vezetésével: „Népi növényismereti-, humán-, és állatgyógyászati adatok gyűjtése a Székelyföldön” címmel. 2001 szeptemberétől a Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Karán vagyok doktorandus hallgató, témavezetőm: dr. Szabó István. Az elkövetkezendő időben tervezem erdélyi és magyarországi területek összehasonlító etnobotanikai elemzéseinek elkészítését.

³ A terepi felmérésben barátaim, Varga Andrea, Sólyom Alexandra, Murányi Veronika, Raucsik Béla, valamint Varga János voltak segítségemre.

⁴ Szabó – Péntek 1976.

Népi növényismereti adatok a Székelyföldről

nálatukkal kapcsolatos hiedelmeket írtam le az eredeti nyelvezetet megőrizve, szóról-szóra, hangról-hangra, a magnófelvételekről. Összesen 257 népi növénynevet jegyeztem le, amiből az előbbieken leírt számokkal összevetve az a következik, hogy igen nagy a heteronemitás. A legáltalánosabban ismert növényeket, valamint azok felhasználási módjait az alábbi táblázatban mutatom be:

NÉPI NÉV	LATIN NÉV	FELHASZNÁLT NÖVÉNYI RÉSZ	FELHASZNÁLÁSI MÓD
Cickányfarkok Egérfarka fű Egérfarkú fű	1. <i>Achillea millefolium</i> L.	herba	Vízhajtó, gyomorfájás fájás, női bajok (klimax, erős vérzés menstruációs görcsök.
Tüdőfű	2. <i>Agrimonia eupatoria</i> L.	herba	Teának Tüdőbetegeknek
Kutyatalplapi Palástlapi	3. <i>Alchemilla vulgaris</i> L.	levél	Kelésre, mellkas borogatása megfázáskor
Kapor	4. <i>Anethum graveolens</i> L.	herba	Teának, savanyúságba, fűszer,
Angyalika, Ángyélika	5. <i>Angelica archangelica</i> L.	gyökér, levél, szár	Pálinkába áztatva a szárított, felszeletelt gyökér étvágyjavító, valamint gyógyborba* főzve sárgaság, májbetegség gyógyítására
Celler	6. <i>Apium graveolens</i> L.	Gumó, szár, levél	Szárából, leveléből készült főzet vizelethajtó.
Bojtorján Keserűlapi	7. <i>Arctium tomentosum</i> Mill.	levél	Nyers levelet forró vízbe mártja: borogatásként mellkasra tüdőbetegség esetén, ficamra szintén borogatás ként, valamint kisgyermek fenekére borítva bőrápoló
Erdei farkasalma Farkasalma lapi	8. <i>Aristolochia clematitis</i> L.	levél	Sebgyógyító; elűzi a zsisziket a gabonából: beterítik nyers levelével a gabonát
Fehér üröm Fehér ürömvirág	9. <i>Artemisia absinthium</i> L.	herba	Fejfájásra, hajhullásra teafőzete, gyógyborba főzve sárgaság ellen, gyomorerősítő, pemető (seprű) kenyérsütésnél a kemence kisépréséhez készítenek seprűt belőle

Tárkon Tárkony	10. <i>Artemisia dracunculus</i> L.	herba	Frissen és tartósítva sokféle ételbe használják fűszerként. Tartósítása: durva sóba, vagy ecetbe eltéve; paszulylevesbe, vagy becsinált levesbe
Fekete üröm	11. <i>Artemisia vulgaris</i> L.	herba	Gyógyborba sárgaság ellen, gyomorerősítő
Káposzta	12. <i>Brassica oleracea</i> L.		Kenyérsütésnél a tésztát káposzta levelére tették, így helyezték a kemencébe, hogy ne égjen meg; fagyásra faggyúval, sóval ráborítani
Pásztortáska Táskafű	13. <i>Capsella bursa-pastoris</i>	herba	tinktúrája és teája fájós lábra
Amerikai here Gombolyagsáté, Kecskesáté, Macskanyereg	14. <i>Carex</i> sp.	levél	gyermekjáték-virágocskákat csináltak belőle; tehén nem ad tejet tőle ha megeszi
Bábalálcs Szamártevő	15. <i>Carlina acaulis</i> L.	Virág, gyökér	gyökere köhögésre; időjós: ha a leszedett kiszáradt virág „kinyílik” szép idő lesz;
Kemén, Keménmag, Kömény	16. <i>Carum carvi</i> L.	termés	Köményleves, köménytea szoptató asszony tejtermelését serkeni; köménytea babának szélhajtó; valamint más napossággra; juhhúst locsolgatják a főzetével, hogy elvegye annak faggyús ízét; köményes pálinka* gyomorerősítő
Cintória	17. <i>Centaurium erythraea</i> Rafn.	herba	Gyógyborba-gyomorerősítő, étvágyjavító, májbetegségre
Cseresznye	18. <i>Cerasus avium</i> (L.) Mönch	terméskocsány	vebetegségre, hasmenés ellen
Vészvirág	19. <i>Chamaenerion angustifolium</i> syn. <i>Epilobium angustifolium</i> L.	herba	főzete vízhajtónak, prosztatabetegségre

Népi növényismereti adatok a Székelyföldről

Fecskefarkúfű, Lógyógyító, Vérehulló fecskefarkú fű, Vérehulló fű, Vérfű	20. <i>Chelidonium majus</i> L.	herba	főzete epebetegeknek, valamint törés után bedörzsölésre, és sebek lemosására; sárga nedve szemölcsre
Papvirág, Vad fehér boglár	21. <i>Chrysanthemum leucanthemum</i> L.	herba	vebetegségre, hólyaggyulladásra
Ketán, Ketánkóró, Utcai kóró	22. <i>Cichorium intibus</i> L.	herba	májbetegségre, sárgaságosoknak
Kecskezápca	23. <i>Veratrum album</i>	gyökér	Mérgező: gyökeréből tetű elleni por készül állatoknak, valamint állatok megmérgezése használják
Gyöngyvirág Szívgomba	24. <i>Convallaria majalis</i> L. 25. <i>Corydalis cava</i> (L.) Schw. et Koerte (?)	virág	főzete tüdőgyulladásra szívbetegségre
Istengyümöcse Istengyümöcs	26. <i>Cratageus monogyna</i> Jacq.	termés	vérnyomáscsökkentő, szívbetegségre
Szívvirág Szúrós marhalevél	27. <i>Echium vulgare</i> L.	herba	teája szívbetegségre
Füzike	28. <i>Epilobium lanceolatum</i> Seb. et Mauri	herba	teája prosztatabántalmak esetén
Bábaguzsaly Békaláb Békalábú fű Mezei surlófű Surlófű Zsurlófű	29. <i>Equisetum arvense</i>	herba	Teája vesebetegeknek, vizelethajtó, vesekőoldó fürdővízbe prosztata gyulladás esetén
Erdei halmérögfű	30. <i>Euphorbia amygdaloides</i> L.	herba	Főzetével nyílt sebet lemosásák, hogy tisztuljon, hamarabb gyógyuljon
Halmérögfű Mezei halmérögfű	31. <i>Euphorbia helioscopia</i> L.	herba	Főzetével nyílt sebet lemosásák, hogy tisztuljon, hamarabb gyógyuljon. A friss növényt összemorzsolva állóvízbe dobják, amitől a halak felfordulnak- légzésük lebé-

			nul könnyűszerrel kifoghatók.
Likhen	32. Evernia prunastri Ach.	termőtest	Teája köhögés csillapítására.
Paponya	33. Helleborus purpurascens W. et K.	gyökér	Gyökereét magzatelhajtásra használták- a hüvelybe felhelyezve, megmérgezte a magzatot.
Farkastályog	34. Hyoscyamus niger L.	herba	A szárított, lemorzolt herbát a seb szélére hintik, elősegíti a sebgyógyulást
Csontvirág Orbánkfű	35. Hypericum perforatum L.	herba	Teája gyomor- és májbetegségre
Dió	36. Juglans regia L.	Termés, levél	Éretlen terméséből szirupot készítenek, melybe a süteményeket beleforgatják, édes-ségeként fogyasztják. Levelének főzetével bőrbetegségeket (kiütéseket) kezeltek; valamint hajhullás ellen fejet öblítettek vele. Friss levele légyriasztó a szobában.
Borsikafenyő	37. Juniperus communis L.	Termés, fiatal hajtás	Terméséből pálinkát készítenek, érelmeszesedés ellen hatásos. Termését megszárazítják, porrá őrölve, forralatlan tejjel vegyítve egy pépet készítenek, melybe fejfájás elleni pirula porát keverik, a fájó testrészre borítják.
Gyöngyajak, Gyöngyalj	38. Leonurus cardiaca L.	herba	Teája szívbetegségre
Lostyán	39. Levisticum officinale Koch.	levél	Fűszerként használják csorbába (leves); teája vizelethajtó
Gyújtoványfű, Kakasvirág, Kakukkvirág Kukukkvirág, Tátogató virág Sárga tátogató	40. Linaria vulgaris Mill.	herba	Epebetegségre, májbetegsére
Korpafű	41. Lycopodium clavatum L.	herba	Reumára: meleg vízbe belemártja, úgy borítja rá a fájó testrészre.
Fillérfű	42. Lysimachia nummularia L.	herba	Fürdővízbe, főzete ízületekre, fájós lábra

Népi növényismereti adatok a Székelyföldről

Székfűvirág Kamilla	43. <i>Matricaria recutita</i> L.	virág	Teája gyomorbetegségre, főzete borogatásként szemgyulladásra
Fodorminta , Borzas levelű menta Kutyalevelű fodorminta Lőnyelvű minta	44. <i>Mentha longifolia</i> (L.) Nath	herba	Teája gyomorbaj esetén, fekélyeseknek, és megfázásra.
Setét nyelvű menta Sötétebb nyelvű minta	45. <i>Mentha piperita</i> L.	herba	Teája gyomorbaj esetén, fekélyeseknek, és megfázásra.
Ezerjófű Szujfű	46. <i>Origanum vulgare</i> L.	herba	Teája gyomorbaj esetén, és megfázásra. Főzetével régen gyapjút festettek feketére.
Keskenylevelű utilapi	47. <i>Plantago lanceolata</i> L.	levél, virágzat	Teája cukorbetegeknek
Utilapi	48. <i>Plantago major</i> L.	levél	A megszáritott levelet meleg vízbe mártják, majd ízületi és reumatikus fájdalmakra használják borogatásként; a friss levelek „tapaszként” elősegítik a sebgyógyulást, valamint köhögés elleni szirupot is készítenek a levelekből.
Kőmész	49. <i>Polypodium vulgare</i> L.	gyökér	Édesítőszerként használják ételtekbe, italokba; főzete köhögéscsillapító.
Fehérhátú fű	50. <i>Potentilla anserina</i> L.	herba	Főzetét lemosószerként alkalmazzák nehezen gyógyuló sebek kezelésére; teája gyomorbántalmak esetén isszák.
Barátkása Barátkása virág Kakasvirág Kakukkvirág Kankalika Kásavirág Kukukkvirág Túróvirág(?)	51. <i>Primula veris</i> Huds.	virág	Teája idegnyugtató hatású; főzetét-haj öblítésére használják, csecsemők fürdővizébe teszik. Dió érletlen külső temésburkából, valamint kankalinból készült főzettel csecsemők fejbőr betegségét kezelték, a bőrt lemosva vele.
Cserfa	52. <i>Quercus robur</i> L.	kéreg,	

		termés	Makktermését szárítva, vagy a lehántott, kéreg alatti szíjács megszáritva tea főzetként, hasmenésátlóként alkalmazzák.
Feketeretek	53. <i>Raphanus sativus</i> subsp. <i>Nigra</i> L.	répatest	A répatestbe lyukat vájnak, megtöltik cukorral, vagy mézzel, majd a kicsurgó édes nedvet köhögés csillapítására fogyasztják; a répatestet lereszelik, olajjal citrom levével, cukorral vegyítik, s ezt epeköoldóként fogyasztják.
Kutyabenge Kutyacseresnye	54. <i>Rhamnus frangula</i> L. syn. <i>Frangula alnus</i> Mill.	kéreg	Lehántott, megszáritott kérgét régen bőrök cserzésére, valamint gyapjú anyagok vörösre színezésére használták. Tinktúrája külsőleg alkalmazva sebgyógyulást elősegítő.
Fekete ribizli	55. <i>Ribes nigrum</i> L.	termés, levél	Terméséből bort készítenek, mely erősen vérnyomásemelő hatású; levelét teaként vesebántalmakra.
Hecseli	56. <i>Rosa canina</i> L.	áltermés	Az áltermésből lekvárt, bort, pálinkát, szörpöt, ecetet, teát készítenek.
Rózsa	57. <i>Rosa</i> sp.	virág	A szíromlevelekből cukorral, citrommal sűrű szirupot készítenek, melyet külsőleg csecsemők „szájpenész” (?) betegségére használnak, uerre használják tea főzetét is, és az előbb leírt szirupot forrásvízzel szörpként isszák.
Erdei málna, málna Oltott málnalapi	58. <i>Rubus idaeus</i> L.	termés, levél	Terméséből lekvárt, szörpöt készítenek; leveleit teaként gyomorbántalmak esetén használják.
Zsálya	59. <i>Salvia nemorosa</i> L.	herba	Teája máj-, epe- és légúti betegségek esetén
Édeslapi, Édőslapi	60. <i>Rumex stenophyllus</i> Ledeb.	termés	Termésének főzete embernek állatnak hasmenésgátló.
Bodza	61. <i>Sambucus nigra</i> L.	virágzat	Szörpöt készítenek belőle.
Házi csombor, Csombor	62. <i>Satureja hortensis</i>	herba	Fűszerként hurkába káposztába, levekbe, savanyúságba. Száritott lemorzsolts leveleit mézbe keverik, torokgyulladásra eszik.

Népi növényismereti adatok a Székelyföldről

Kőrözsa	63. <i>Sempervivum tectorum</i> L. levél		Levelének nedvét belecsepegtetik a fájó fülbe.
Pityóka	64. <i>Solanum tuberosum</i> L.	szárgumó	A láz csillapítására, nyersen, reszelve talpra borítják .
Fekete nadály, Nadály	65. <i>Symhytum officinale</i> L.	gyökér	Gyökeréből készült tinktúra, vagy kenőcs, csonttörés, rándulás után használatos.
Láncfű Lánccvirág Pipevirág Sárgavirág Cikória Cikóriavirág	66. <i>Taraxacum officinale</i> Weber ex Wiggers	virág	Szipupot készítenek belőle cukorral, melyet kenyérrrel vagy magában fogyasztanak.
Szt. János virág	67. <i>Telekia speciosa</i> (Schreb.) Baumg.		Más gyógynövényekkel főzetet készítenek belőle, melyet fürdővízbe öntenek, reumatikus, és ízületi fájdalmakra alkalmaznak.
Vadcsombor	68. <i>Thymus serpyllum</i> L.	herba	Teája köhögésre, főzete lemosóként hajhullás ellen.
Hársfa	69. <i>Tilia</i>	virágzat	Sűrű szirupot készítenek belőle; teája légúti megbetegedések esetén
Piros bogyójú here	70. <i>Trifolium campestre</i> Schreb.	virág	Teája májmetegségek esetén
Fehér toposdi	71. <i>Trifolium ochroleucum</i> Huds.	virág	Teája női betegségekre
Martilapi	72. <i>Tussilago farfara</i> L.	levél	Teája köhögéscsillapító; levele nyersen disznósírral megkenve, borogatáskén ficamra; a leveleket egy étel: „töltike” főzéséhez használják, hasonlóan készül, mint a töltött káposzta.
Csuhán, Magos csuhán Nagyobb levelű csuhán Rendes csuhán, Szúrós csuhán Árvacsuhán	73. <i>Urtica dioica</i> L.	herba	Fürdővízbe, reumatikus fájdalmakra; hajhullás, korpásodás esetén a fejet öblítik főzetével.
Fekete kakozja Havasimegygy kóró Kokozja Havasi megygy	74. <i>Vaccinium myrtillus</i> L.	herba, termés	Terméséből lekvárt, szirupot készítenek, az utóbbit tiszta szeszszel vegyítve „likőrként” fogyasztják. Teáját gyomor- és vesebántalmak esetén isszák

Piros kakojza, Piros kokojza	75. <i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.	herba, termés	Terméséből lekvárt, szirupot készítenek, az utóbbit tiszta szesszel vegyítve „likörként” fogyasztják. Teájt gyomor- és vesebántalmak esetén isszák. Erősebb hatásúnak tartják, mint a <i>V. myrtillus</i> -t.
Zápca	76. <i>Veratrum album</i> L.	gyökér	Tetű elleni port készítenek belőle rövid szőrű háziállatoknak.
Fagyöngy	77. <i>Viscum album</i> L.	Levél, termés	Termését pépesítve fagyási sérülésekre kenik; leveleiből készült tea érlemzesesedés ellen

Az általam felmért két település egymástól való távolsága mindössze 2 km, így sem a növények (népies) elnevezéseire, sem azok felhasználására vonatkozó jelentős eltéréseket nem tapasztaltam.

A népi növénynevek analógiák szerinti csoportosítását: Szabó T. E. Attila: *Melius Juhász Péter, Herbárium* alapján végeztem el.⁵ A lejegyzett 257 népi növénynev közül soknak nagyon szemléletes az elnevezése. Legnagyobb részük szóképszerű, metaforikus. Egyes növények neve, a növényi rész formájára utal. Pl: *kutyanyelvű minta* (*Mentha longifolia*), *lőnyelvű minta* (*Mentha longifolia*), valamint *fillérfű* (*Lysimachia nummularia*), és *kutyatalplapi* (*Alchemilla vulgaris*). A Diószegi- Fazekas – féle első magyar fűvészkönyvben az utóbbi növényre vonatkozóan, az oroszlántalp elnevezést találtam.

– Szent nevével megnevezett növény a *Szent János virága* (*Telekia speciosa*).

– A név a növény hasznára utal pl: *csontvirág* (*Hypericum perforatum*), *szívvirág* (*Echium vulgare*), *kakasvirág* (*Linaria vulgaris*) esetében –A kankalint ideges férfiaknak, kis kaka-soknak főzik idegök ellen. Az *ezerjófű* (*Origanum vulgare*), adatközlőim úgy tartják mindenre jó.

– A *vénasszonybűzölő* (*Nepeta cataria*) neve arra utal, hogy kik használják. Öregasszonyok a templomba viszik magukkal a növényt, s azt az orrukhoz dörzsölik, ha a pap unalmas beszédet mond, hogy ne aludjanak el.

– Egyes növények nevei növényi rész színére utalnak: *fehér topodi* (*Trifolium ochroleucum*), *fehérhátúfű* (*Potentilla anserina*), *hótcsihán* (*Lamium album*), *kicsi fehér boglár* (*Achillea ptarmica*), *piros kakojza* (*Vaccinium myrtillus*), *sárga herebogyó* (*Trifolium campestre*), *setétnyelvű minta* (*Mentha piperita*), *vérűfű* (*Chelidonium majus*).

– A *halmérőgfű* (*Euphorbia helioscopia*) a népi toxikológiai ismeretek egyik szép példája. Neve a növény felhasználására utal: frissen szedve a vízbe dörzsölik, s az olyan reakciókat vált ki, hogy a halak elpusztulnak, könnyűszerrel kifoghatók.

– Más esetben a név a növény ízére emlékeztet, és elfordulási helyét mutatja. A *kőmész* nevű növény (*Polypodium vulgare*) köves, sziklás helyeken terem, s gyökerét cukor helyett édesítőszerként használják.

– A *veszvirág* (*Chamaenerion angustifolium*), legkedvesebb adatközlőm Both Erzsébet elmondása alapján onnan kapta nevét, hogy leggyakrabban a málnásban terem, ahol sok medvével lehet találkozni, s a növény a veszélyre hívja fel a figyelmet.

⁵ Szabó T. E. Attila 1973.

⁶ Szabó 2000.

Két növény felhasználásában igen érdekes, hogy különböző formáit külön javasolják férfiaknak, és nőknek. A szívgomba esetén: „A gombolyag férfinak való, s amelyik meg van repedve, az nőnek való.” A növényt begyűjteni nem tudtam. Varga János székelyvársági gyűjtéseiben is szerepelt a szívgomba népies név, s ő a fent említett növényt szakemberekkel meghatározhatta, így valószínűsíthető, hogy az Odvas keltikéről van szó.

A *Vérehulló fű* (*Chelidonium majus*) használata szintén eltérő nemenként: „Férfinak vérehulló fű, asszonynak fecskefarkú fű.”

A gyógyászatban használt növények hatástani csoportosítását eredményeim kiértékelése során Szabó László Gy. Teadrogok a fitoterápiában c. könyve alapján végeztem el.⁶ Miután az egyes növényfajokat hatásuk alapján csoportokban soroltam, megállapítottam, hogy a legtöbb növényfaj légzőrendszerre, valamint gyomor és bélrendszerre, epe-, és májműködésre ható.

A légzőrendszerre ható növények közé tartoznak azok a fajok is, melyeket borításul, azaz borogatásul szolgálnak. Pl: a *késérűlapi* (*Arctium tomentosum*), valamint a *kutyatalplapi*, másik nevén *palástlapi* (*Alchemilla vulgaris*) leveleit zsírral megkenik, és a mellkasra borítják.

A lucfenyő tavasszal szedett, még éretlen tobozából - népies néven piros fenyőcsutkából, piros fenyőbogyóból - szirupot készítenek. Ezt vagy bórvízzel „illogatják”, vagy szesszel vegyítve pálinkaként fogyasztják.

„Gyomormérgőzés”, „puffadás”, „gyomorgyulladás” esetén leggyakrabban a *havasimeggy kórót* (*Vaccinium myrtillus*, és *Vaccinium vitis-idea*) herbáját, a *csontvirágot* (*Hypericum perforatum*), valamint a *cintóriát* (*Centaurium erythraea*) alkalmazzák.

Májműködés zavara: „sárgaság ellen” hatféle gyomból gyógybort készítenek. *Cintóriát* (*Centaurium erythraea*), *fekete ürmet* (*Artemisia vulgaris*), *fehér ürmet* (*Artemisia absinthium*), *aszalt szilvát*, *árvacsihánt* (*Urtica urens*), *ángyélika* (*Angelica archangelica*) gyökerét, *szerecsendiót* borban összefőzik, állni hagyják a gyomokon, majd egy pohárba aranypillit tesznek, arra töltik rá a bort, s éhomra, langyosan leisszák róla. Az aranypilli, négyzetes aranszínű lapocská, melyet régen boltban lehetett vásárolni, de ma már nem kapható, így arany éksszerrel helyettesítik.

A színanalógiával, és a számmisztikával gyakran találkoztam gyűjtésem során. A gyógy-növények felhasználása során mindig ügyelnek rá, hogy az egyes növényekből, vagy növényi részekből páratlan számút vegyenek. Leggyakrabban a 3-as, 7-es, 9-es szám jelentkezik a gyógyászatban. Úgy tartják, páratlan számú növényeket alkalmazva „keményebb a szer gyógyhatása”.

A népgyógyászatba gyakran belopják magukat a patikaszeresek, és sokszor érdekesen keverednek azzal. Pl.: a *borsikafenyő* (*Juniperus communis*) tobozbogyójából, amit népiesen fehérborsnak neveznek, szárítva, porrá őrölve, „bogyólisztöt” készítenek, s azt porrá tört fejfájás elleni pirulával keverik össze, majd forralatlan tejjel vegyítve ezt a „tésztát” (pépet) a fájó testrészeire borítják.

Humán-, és állatgyógyászat élesen nem különíthető el, hiszen számos növényi-, és egyéb eredetű szer ahogy az ott élők fogalmazzák: „Úgy jó embernek, mint állatnak es”. Mintegy harminc növényfajt írtam le, melyeket az állatgyógyászat is használ. A legjelentősebb a *cserfa* (*Quercus robur*) haja (azaz kéreg alatti szíjácsa), melyet gyomorfogónak használnak, de csak két év szárítás után. Az *édöslapi* magot (*Rumex stenophyllus*) szintén hasmenés ellen alkalmazzák. A *farkasalmalapiból* (*Aristolochia clematitis*) készült főzet sebgyógyító szer.

Adatközlőim által elmondott 21 állatbetegséget konzulensem Egri Borisz állatorvos, és Varga János segítségével tudtam beazonosítani a kórismerekek alapján, melyek sok esetben pontatlanok voltak, így egyes állatbetegségek szakmai elnevezése nem teljes. Az állatbetegségeket három csoportba soroltam: fertőző betegségek; parazitás eredetű betegségek; valamint nem fertőző eredetű megbetegedések csoportjaiba. Az állatgyógyászatban leggyakrabban alkalmazott szerek: a kékkő (azaz rézgálic), büdöskővirág (kén), szurok (fe-

nyőgyanta), szurokolaj (fenyőgyantából iparilag előállított terpentinolaj). A kékkövet pata-betegségekre használják avas hájjal összekeverve. „Ha megsarjadzik az állat körme köze, feléled erősen” ezzel a szerrel bedörzsölik a patát.

Kejre (azaz kehre, obstrukciós tüdőgyulladásra) a kékkövet napraforgóolajjal keverik össze, majd betöltik a ló szájába. A könnyebb áttekinthetőség érdekében táblázatba foglal-tan mutatom be az egyes állatfajok megbetegedéseinek népi elnevezéseikhez kapcsol-tan a betegségek szakmai neveit, valamint a népi gyógyító szereket:

Fertőző betegségek		A gyógykezelés szereit	Érintett élőlény
Betegség neve	népi elnevezés		
Veszétség	veszés	sárga krajcár, saját vér, dühbogár(körisbogár), fenyőszurok, fenyőujjodzás, szurokolaj, Sorbus aucuparia L., Rhamnus Frangula L. syn. Frangula alnus Mill.	kutya, ember
Orbánc Baromfipestis, baromfikolera, vagy fekélyes elhalásos bélgyulladás	orbánc „Vérös huportosat ganyénak.”	almaecet Centaurium erythraea Rafn.	disznó tyúk
Tarlósömör	borjúvar	fürösztés	juh
Ragadós száj-, és körömfájás (láz?) (köhögés?)	Szájfájás, körömfájás forróság, meg van gyulladva, vérgyulladás köhögés	sós tárkony, kékköves zsír sós tárkony, bodzavirág, pityóka, szódapor, kékszesz, kamilla, almaecetes víz szénamurva, korpa	marha, juh, sertés ló disznó
Mell-, és/vagy hasvízkór	(sárvíz?)	kukorica, paszuly	juh
Parazitás eredetű megbetegedések		A gyógykezelés szereit	érintett élőlény
Nyári vérzés esetleg nyári seb habronema-tosis, esetleg parafilariosis	apró	meleg moslék, fenyőszurok tejben főzve	ló
Kullancsoság	balakovács	nincs adat	-
Bőrbagócs -lárva- betegség (hypodermatosis)	ímő	avas káposztalé	ló, marha
Kergekór (Coenurosis)	kergekór, idegbaj	koponyakékelés	juh
Mell-, és/vagy hasvízkór (köhögés?)	(sárvíz?) köhögés	kukorica, Paszuly szénamurva, korpa	juh disznó

Nem fertőző eredetű betegségek		A gyógykezelés szerei	Érintett élőlény
Heveny gyomormegterhelés	Megsül a gyomra, gyomorrekedés	főzőolaj, szappanos víz	marha, ló
Obstrukciós tüdőbetegség, vagy alveoláris tüdő-emphysema	kej	büdöskővirág, akácfa lapi	ló
Az ujjak egyes betegségei, panaricium	patagyulladás, megsarjadzik a körme köze, feléled a körme köze	szurokolaj, avas háj, kékkő, klorin	ló, juh, marha
Sebzés, sebek	hasítás, leszakad a bőre	farkasalma lapi, sós tárkony, szurokolaj	minden említett faj
Felfúvódás (nem fertőző eredetű)	felfúvódás	szurcsapolás	juh
Csüdsömör	békavar	kékkő, veres vas (eszköz)	ló, juh
Hályog (szaruhártya-és /vagy lencsehomály	hályog	Szt. György béka, kristályüveg, cukorpor, porsó	marha, ló
Magzataburok-visszamaradás	bennreked a másodja, nem jön el a másolatja	kezelése nem ismert	marha
Heveny gyomorterhelés (köhögés?)	megvérül köhögés	saját vér, só, súrolni szénamurva, korpa	marha, ló, juh disznó
Mell-, és/vagy hasvízkór (sárvíz?)		kukorica, paszuly	juh

Az állatgyógyászatban leggyakrabban alkalmazott gyógyító eljárások a betöltés (előlről, és hátulról értendő); füstölés – szintén kejre alkalmazott eljárás, mely során, szó szerint idézve: „egy hitvány edénybe elpusztút fadarabokat tesznek”, majd azt az állat fejéhez tartva köhögtesse vele. Másik jellemző gyógymód a бүtülés, vagy súrolás. „Ha az állat megcsemerlik, megsül a gyomra”, hegyes bicskával átszúrják a fülét, vagy az orrát, majd a vért visszakenik a szájába. Kele Jánost idézve: „Lényeg, hogy a saját véritől gyógyul”.

Hályogos szem gyógyítására a Szent György békát (sárga hasú unkat) az állat szeméhez dörzsölik. A béka körmeivel kaparja a hályogot, és a bőrében lévő méreganyagtól a beteg szem behabosodik, könnyezik, ilyen módon tisztul.

„Veszés ellen” a pásztorok egy ún. oltó szert készítenek: *fehér fenyőfa* szurkát (*Picea pungens*) gyantáját, ujjodzást (fenyő fiatal hajtása), *kutyabenge* haját (*Rhamnus Frangula*) kérgét, szurokolajat (terpentinolaj), *piros bargóca* bogyóját (*Sorbus aucuparia*), azaz termését, egy nagy üstben összefőzték, majd a kutyák orrát keresztbe meghasították, a bárányok homlokát szintén kereszt alakban megvágták, s ezt a ragacsos anyagot bedörzsölték a sebbe. A pásztorok ilyen módon egymást is „beoltották”. Veszésre még a kutyának szájába sárga krajcárt tettek, ami akkor forgalomban lévő pénz volt. Azt megette, és úgy tartották, hogy attól helyrejött.

A humán gyógyászat nem csak növényi, hanem állati eredetű szereket is használ. Megfi-

gyeléseim szerint a humángyógyászatban inkább a növényi-, és állati eredetű szereket; az állatgyógyászatban pedig az ásványi eredetű-, és patikaszeret alkalmazták.

Leggyakrabban előforduló állati eredetű szerek: a disznóepe, farkashús, kígyóméreg, dühbogár (kőrisbogár), fehér tyúk-, fehér veréb ganéja, avas háj, avas lúdzsír, valamint a borjú-, és kecskefaggyú. A farkashúst gyomorfekélyes, gyomorhajos emberek használták. Kiszáritották, majd folyadékban feláztatva megitták. Régen minden faluban hármat-négyet elosztottak a nép között, és orvosságnak ették. „Ma már a fiatalok nem törődnek, farkast sem lőnek.” – mondta egy kápolnásfalui adatközlő. A fehér tyúk-, fehér veréb ganéját szintén gyomorbetegségekre- népi nevén gyomormérgőzésre alkalmazzák. A száritott ganét megáztatják, gézen átszűrik, majd bort töltenek rá, kicsi oltatlan meszet dobnak bele, s úgy isszák.

A betegségek mágikus jellegű gyógyítása az ún., racionális gyógyítás mellett főként akkor kerül előtérbe, ha a baj okát nem ismerik, és a hit síkján keresik, így- rontás, szemmelverés stb. – mágikus gyakorlat eredményének tartják.⁷ Az általam vizsgált településeken a rontó eljárásokat (népi kifejezéssel „csinálmányokat”) leggyakrabban lopások megtorlására alkalmazzák. A megkárosított személyek kaluger papokat (ortodox román papok) keresnek fel, s rontó misét mondatnak velük a tolvajra, melynek vagy halálát, vagy haláláig tartó szenvedését kívánják. Szemmelverés, igézés ellen három, vagy kilenc szem parazsat dobnak egy veder vízbe, s ha a legalább egy leszáll, azt tartják, a gyermeket valaki megigézte, megnézte. Ekkor egy imádságot mondanak, majd a szenes vízből megkenik a gyermek homlokát kereszt alakban.

Irodalom

PÓCS É.

1979 *A népi gyógyászat, és a néphit kutatásának határterületei*. Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények Supplementum 11–12. Budapest, 61–75.

RÁCZ G.

1979 *A népgyógyászati adatok értékelése*. Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények Supplementum 11–12. Budapest, 51–60.

SZABÓ L. Gy.

1987 *Az etnomedicina és a herbáriumok jelentősége a gyógynövénykutatásban*. Gyógyszerészet. 381–383.

SZABÓ László Gy.

2000 *Teadrogok a fitoterápiában*. Pécs-Baksa

SZABÓ T. A. – PÉNTEK J.

1978 *Ezerjófű*. Etnobotanikai útmutató. Kriterion, Bukarest

SZABÓ T. A. – PÉNTEK J.

1985 *Ember és növényvilág*. Kalotaszeg növényzete, és népi növényismerete. Kriterion Kiadó, Bukarest.

SZABÓ T. Attila

1979 *Melius Juhász Péter, Herbárium*. Kriterion, Bukarest

⁷Pócs 1979.

Frendl, Kata

**Collection of ethnobotanical and ethnomedical data
in Székelyland (Kápolnásfalu, Szentegyháza, Transylvania)**

In the study the author introduces her ethnobotanical collection in July, 2000. For the research work she chose two settlements in Székely land: Kápolnásfalu and Szentegyháza, which are halfway between Székelyudvarhely and Csíkszereda.

The author's basic method was making reports in the centre of which stood the collection of ethnobotanical traditions. Relying on the informants she determined the most frequently occurred plants and later noted them down. With this knowledge, mainly with the help of special literature and researchers in other fields she could analyze the traditions of veterinary and human therapeutics. She collected 248 plant names. She could determine 171 plant species from which 153 have the modes of use in popular healing.

The classification of the effect of the used plants in healing was done during the author's evaluation of her results on the basis of László Gy. Szabó's teachings in phytotherapy. It is suitable to group the herbs used in popular healing according to the progress of the illness, their effect and taking into consideration the practical aims.

Veterinary and human therapeutics cannot be separated clearly. The author noted down about 30 herbs used by veterinary therapeutics and she identified 21 animal diseases. She collected them in 3 groups: infection, parasitical, infective. She also about the grouping of the plants according to their habitat and their magical way of use in healing.

